

Буддійська економіка

" Право на засоби до існування" - одне з положень Благородного Восьмистороннього Шляху Будди. Тому зрозуміло, що повинно існувати таке поняття як буддійська економіка.

Країни, де населення сповідує буддизм, часто заявляли що хочуть залишитися вірними своїй спадщині. Бірма: "Нова Бірма не бачить конфлікту між релігійними цінностями і економічним прогресом. Духовне здоров'я і матеріальне благополуччя - не вороги, а, скоріше, природні спільники." Або: "Ми в змозі успішно поєднати релігійні і духовні цінності нашої спадщини з перевагами сучасних технологій." Чи ще: "Ми, бірмани, маємо священний обов'язок відповідати нашим мріям і нашим діям нашої віри. І ми його виконаємо."

У той же час, буддійські країни вважають, що плани розвитку повинні складатися за законами сучасної економічної науки, і закликають сучасних економістів з так званих розвинених країн консультувати їх, щоб сформулювати політику, якої слід дотримуватися, і розробити грандіозний план розвитку, п'ятирічки чи як ще це можна назвати. Схоже, ніхто і не замислюється, що буддистський спосіб життя закликає до буддистської економіки, так само як сучасний матеріалістичний спосіб життя приніс сучасну економіку.

Самі економісти, як і більшість професіоналів, дуже часто вражені чимось типу метафізичної сліпоти, без будь-яких підстав вважаючи, що економіка - наука абсолютних і незмінних істин. Деякі навіть доходять до тверджень, що економічні закони, як і закон всесвітнього тяжіння, що не залежать від "метафізики" або "цінностей". Однак, ми не збираємося вдаватися до методологічних суперечок. Замість цього, давайте візьмемо деякі основи і розглянемо їх з точки зору як сучасного, так і буддійського економіста. Ніхто не заперечує, що праця - основне джерело багатства. Зараз сучасний економіст має твердження, які розглядають "працю" або виконання роботи як необхідне зло. З точки зору роботодавця це в будь-якому випадку просто витрати, які повинні бути зменшені до мінімуму, якщо їх взагалі не можна усунути, скажімо, шляхом автоматизації. З точки зору робітника, це марна трата часу; працювати - це приносити в жертву свій відпочинок та затишок, а заробітна плата є своєрідною компенсацією за жертву. Отже, ідеал з точки зору роботодавця - виробництво без робочих, в той час як ідеал з точки зору працівника - дохід без необхідності його заробляти.

Такий підхід, як в теорії, так і на практиці, породжує далекосяжні наслідки. Якщо наша мета - працювати все менше і менше, тоді будь-який працезбережувачий метод - чудова річ. Найкращим методом, який не належить до автоматизації, є так званий «розподіл праці», а класичний приклад - це шпилькова фабрика, зображена в книзі "Багатство народів" Адама Сміта. Мова тут йде не про звичайну спеціалізацію, якою людина займалася з незапам'ятних часів, але про поділ кожного закінченого

виробничого процесу на крихітні операції. Таким чином, кінцевий продукт виробляється з величезною швидкістю, в той час як внесок окремо взятого робітника - незначний і в більшості випадків зведений до простого руху рук, не потребує ніякої кваліфікації.

З точки зору буддизму, праця виконує як мінімум три функції:

1. Надання людині шансу використовувати і розвивати свої здібності;
2. Підштовхує до подолання своєї его-центричності, об'єднавшись з іншими людьми за спільним завданням;
3. Виготовлення товарів та послуг, необхідних для існування.

Знову ж таки, наслідки, що випливають з цього розуміння всеохоплюючі. Організувати роботу так, що вона стає безглуздою, нудною, нікчемною або дратівливою рівнозначно злочину, це означає більший інтерес в товарах, ніж в людях, зловісний недолік співчуття і згубну прихильність до найбільш примітивної сторони буття. У той же час, розглядати відпочинок як альтернативу роботі висловлює повне нерозуміння однієї з найважливіших істин людського існування, а саме, що робота і дозвілля - дві сторони життєвого процесу. Відокремити їх один від одного без знищення радості роботи і блаженства відпочинку просто неможливо.

З буддійської точки зору, існує два види механізації, які необхідно чітко розрізнити: перший, що підвищує майстерність та силу людини, і той, який вимагає від людини обслуговувати механічного раба, змушуючи людину служити рабу. Де проходить межа? Ось що говорить Ананда Кумарасвами, людина компетентна у справах як сучасного Заходу, так і стародавнього Сходу:

Майстер завжди в змозі відрізнити машину від інструменту.

Килимоткацький верстат - це інструмент, пристосування для того, щоб рівно тримати нитки поки пальці майстра влітають ворс.

Однак, механічний ткацький верстат - машина, що виконує роботу замість людини, і таким чином руйнує культуру.

Звідси очевидно, що буддійська економіка принципово відрізняється від економічної науки сучасного матеріалізму, оскільки буддист бачить суть цивілізації не в збільшенні потреб, але в очищенні людського характеру. Характер, в той же час, складається під впливом праці. Вільна праця в гідних для людини умовах облагороджує як працівників, так і продукт.

Індійський філософ і економіст Дж. С. Кумараппа підсумовує:

«Якщо характер праці правильно оцінений і застосований, він буде покращувати навички, як їжа додає сил фізичному тілу. Він живить і підносить людину, спонукає його створювати найкраще, на що він здатний.

Праця веде його волю правильним шляхом і тримає в покорі тваринні почуття. Праця дозволяє людині продемонструвати свої цінності і розвивати особистість.»

Якщо у людини немає жодних шансів отримати роботу, то вона знаходиться в відчайдушному становищі, не просто тому, що йому не вистачає грошей, а тому, що їй не вистачає цього живильного і оживляючого фактору дисциплінованої роботи, яку ніщо не може замінити. Сучасний економіст проводить складні обчислення, намагаючись визначити переваги і недоліки повної зайнятості, і чи не вигідніше підтримувати безробіття на деякому рівні, що дає більшу мобільність робочої сили, стабільну зарплату і т.д. Така постановка питання видається дивною, коли обсяг виробництва за певний проміжок часу є основним критерієм успіху. "Якщо гранична необхідність в товарах невелика", - говорить професор Гелбрейт у своїй книзі "Суспільство достатку", - "то і необхідність забезпечити роботою все населення до останньої людини, або до останнього мільйона чоловік, також невелика". І знову: "Якщо ми в змозі миритися з безробіттям в інтересах стабільності - до речі, виключно консервативне припущення - тоді ми в змозі забезпечити безробітних необхідними для підтримки звичного способу життя товарами і послугами. "

З буддійської точки зору, вважати що товари важливіші за людей, а споживання – важливіше за творчу діяльність - цілковита нісенітниця. Це означає перенесення акценту з працівника на продукт праці, від людського до нелюдського, капітуляцію перед силами зла. Перше завдання буддійського економічного планування - забезпечення повної зайнятості. Під повною зайнятістю тут мається на увазі зайнятість усіх, хто потребує роботи "на стороні", за межами домашнього господарства. Ми не говоримо про повну зайнятість як засобі для досягнення максимальної зайнятості або найбільшого обсягу виробництва. Жінки, як правило, не потребують роботи на стороні: великомасштабне залучення жінок як працівників в конторах або на фабриках сприймається як ознака серйозних економічних проблем. Зокрема, дозволити матерям працювати на заводах, в той час як їхні діти полишені на самих себе - такий же абсурд в очах буддійського економіста, як і призов до армії кваліфікованого робітника - в очах сучасного економіста. У той час як матеріаліст, в основному, зацікавлений в товарах, буддист зацікавлений у визволенні. Буддизм, однак, жодним чином не протистоїть матеріальному благополуччю. Чи не багатство, але прихильність до багатства, не насолода, принесена речами, але невгамовне прагнення володіти ними стоять на шляху звільнення. Таким чином, основний принцип буддійської економіки - простота і ненасильство. З точки зору економіста, чудо буддійського способу життя полягає в його абсолютній розумності - позитивні / і ще якісь - / результати досягаються за допомогою неправдоподібно скромних коштів.

Сучасному економісту це важко зрозуміти. Він звик вимірювати рівень життя кількістю спожитих за рік товарів і послуг, вважаючи, що людина, яка споживає більше, живе краще, ніж той, хто споживає менше. Для

буддійського економіста такий підхід нерозумний: споживання - всього лише засіб, а не мета, так що максимальне благополуччя при мінімальному споживанні є реальним показником кращого життя. Таким чином, якщо одяг потрібен нам для тепла і краси, завданням є досягнення цієї двоякої мети з найменшим зусиллям, тобто з найменшою щорічною витратою тканин, використовуючи моделі, що вимагають мінімальних витрат праці. Чим менше праці витрачено, тим більше часу залишається на творчість.

Наприклад, не дуже-то економно виробляти одяг з допомогою найскладніших процесів крою та шиття, як це робиться зараз на Заході, в той час як одяг, отриманий з майстерно оберненої навколо тіла тканини виглядає набагато красивіше. Вершина безглуздя - виробляти швидкозношуваний матеріал, і верх варварства - шити негарно і нікчемно. Все, що тільки що було сказано про одяг, в рівній мірі відноситься і до інших людських потреб. Споживання товарів і володіння ними - всього лише засоби. Буддійська економіка вивчає як досягти цілей володіючи мінімальними засобами.

З іншого боку, сучасна економічна наука розглядає споживання як єдину мету економічної активності, де засобами служать чинники виробництва: земля, праця і капітал. Якщо коротко, буддійська економіка - це максимальне задоволення потреб через оптимальне споживання, в той час як сучасна наука орієнтована на максимальне споживання за допомогою оптимального виробництва. Очевидно, що слід докласти набагато більші зусилля для нескінченної гонки за максимальним споживанням, ніж для підтримки оптимального способу життя. Не варто дивуватися тому факту, що американець піддається значно більшому стресу ніж, скажімо, бірманець, і це не дивлячись на те, що Бірма, в порівнянні з США, використовує працевзберігаючі технології в абсолютно незначних масштабах.

Простота і ненасильство тісно пов'язані. Оптимальне, тобто відносно скромне, але приносить найбільше задоволення, споживання дає людям можливість жити не відчуваючи стресу, вільно, і таким чином виконувати основний припис буддійського вчення: "Не роби зла. Твори добро". Природні ресурси обмежені всюди: ті, хто задовольняються ними в скромних кількостях, навряд чи будуть вести себе надто войовничо. В рівній мірі, практикуючи натуральне господарство фермери навряд чи будуть залучені в великомасштабні насильницькі дії, чого не скажеш про тих, чиє існування залежить від світової торгівлі.

З точки зору буддійської економіки, виробництво з місцевих ресурсів для місцевих потреб є найбільш раціональним економічним укладом. Вкрай нерозумно залежати від імпорту з далеких країн і в той же час виробляти товари для продажу невідомим людям на іншому кінці планети. Така торгівля виправдана лише у виняткових випадках і в невеликому обсязі. Наприклад, сучасний економіст визнає, що високий ступінь споживання транспортних послуг подорожуючою людиною з дому на роботу означає скоріше незручність, ніж високий рівень життя. Точно так же, буддійський економіст стверджує, що опора на віддалені ресурси для задоволення потреб означає швидше невдачу, ніж успіх. Сучасні економісти часто згадують

збільшення пасажиро-кілометрів на душу населення як показник економічного прогресу, в той час як ті ж дані для буддійського економіста означають вкрай небажане падіння якості споживання.

Ще одна принципова відмінність буддійської економіки від сучасної очевидно в питанні про природні ресурси. Бертран де Жувенель, видатний французький філософ і політолог, охарактеризував "західну людину" в такий спосіб, і ці слова цілком вірогідно описують і сучасного економіста:

«Як витрати він розглядає тільки працю. Його не турбують втрати корисних копалин, і, що набагато гірше, йому все одно, скільки живих істот він знищив. Він не віддає собі звіту в тому, що людське існування залежить і від природних факторів. Оскільки світом правлять міста, де люди відрізані від усіх форм життя, за винятком людської, ніхто не відчуває причетності до екосистеми. Забруднення річок і озер, хижацьке вирубування лісів, знищення інших джерел нашого життя - всього лише результат такого підходу.»

Вчення Будди, з іншого боку, прописує шанобливе і позбавлене насильства відношення не тільки до тварин, але також, і особливо, до дерев. Кожен послідовник Будди зобов'язаний посадити дерево і наглядати за ним поки воно не зміцніє. Буддійський економіст може без труднощів продемонструвати, що дотримання цього правила всіма, призведе до високих темпів економічного розвитку котрі не залежать ні від якої іноземної допомоги. Значним чинником економічного занепаду південно-східної Азії (як і багатьох інших частин світу), безсумнівно, пояснюється нерозумним і ганебним нехтуванням дерев.

Сучасна економіка не бачить різниці між поновлюваними та невідновлюваними ресурсами, оскільки ціна призводить все до спільного знаменника. Таким чином, альтернативні види палива, такі як вугілля, нафта, дрова, гідроенергія і т.п., в очах сучасного економіста помітні тільки по відносній вартості, тобто ціною за одиницю умовного палива. Автоматично, саме дешеве джерело енергії є кращим: вибір іншого виду палива - нераціональний і неекономічний. З буддійської точки зору так міркувати, звичайно ж, не можна. Різниця між невідновними джерелами енергії / вугілля, нафта / і відновлюваними / дерево, гідроенергія / принципова. Невідновні ресурси повинні використовуватися тільки якщо вони незамінні, та й то дуже обережно з турботою про збереження того, що є. Безпечно їх використання є нічим іншим як актом насильства. Поки що повне ненасильство недосяжне в цьому світі, проте прямий борг людини - уникати насильства всюди, де можливо.

Сучасний європейський економіст навряд чи назве великим досягненням вигідну в грошовому сенсі продаж всіх шедеврів європейської культури в Америку. Точно так же, буддійський економіст стверджує, що люди, які використовують в основному невідновні ресурси, ведуть паразитичний спосіб життя, споживаючи не доход, а капітал. Такий стан речей не може тривати вічно. Оскільки світові запаси невідновних ресурсів - вугілля, нафти, природного газу - розподілені вкрай нерівномірно і без сумніву обмежені, їх розробка через зростання темпів є насильство проти природи, що веде до

насильства між людьми.

Тільки один цей факт повинен змусити задуматися навіть тих жителів буддійських країн, кому байдужі релігійні і духовні цінності їх власної спадщини та які бажають максимально швидко прийняти матеріалізм сучасної економіки. Перед тим як вони відкинуть буддійську економіку

як всього лише порожню мрію, нехай задумаються, чи дійсно

позначений сучасною економічною наукою шлях розвитку призведе до бажаних результатів. У своїй сміливій книзі "Проблема майбутнього"

проф. Гаррісон Браун з Каліфорнійського Технологічного інституту дає

наступну оцінку:

«Цілком очевидно, що оскільки індустріальне суспільство за своєю суттю нестабільно і цілком може бути відкинуто до примітивного існування, точно так само не є достатньо міцним і механізм, що забезпечує свободу особистості і оберігає від появи бюрократичних організацій і тоталітарного контролю. Насправді, розглядаючи всі можливі труднощі, що стоять на шляху виживання індустріального суспільства, стабільність і свобода особистості здаються абсолютно несумісними.»

Навіть якщо розглядати вищезгадані зауваження тільки в якості довгострокового прогнозу, залишається нагальне питання: чи насправді "модернізація", яка здійснюється зараз безвідносно до релігійних і духовних цінностей, приносить бажані плоди. Для більшості населення результати просто злигодні: розвал економіки села, збільшення безробіття в місті і селі, зростання міського пролетаріату, що не має в достатку ні матеріальної, ні духовної їжі.

З огляду як на наш поточний досвід, так і довгострокові перспективи, вивчення буддійської економіки корисно навіть тим, хто вірить в перевагу економічного благополуччя над духовними або релігійними цінностями. Це не питання вибору між "сучасним зростанням" і "традиційним застоєм". Швидше, це проблема знаходження належного шляху розвитку, золоті середини між безтурботністю матеріалізму і властивій суспільству традиційній бездіяльності, по суті це проблема вибору "Належного способу життя".

"Буддійська економіка" - глава з книги Є. Ф. Шумахера "Краса в малому: економіка для людей".

